

բանական հետազոտութիւններ աչա տեղացիների վերաբերութեամբ կատարուած չեն հմուտ բժիշկների կողմից, բացի պ. Պանտիւկովից *), իսկ սրանք հիմնուած են միմիայն միքանի հարիւր մարդկանց չափումների վրայ: Բնաւորութեամբ եսասէր և հեշտասէր են. ղարաբաղցիների հետ համեմատելով՝ սրանք աւելի պակաս աշխատասէր են, բայց աւելի կոպիտ, չունին նրանց նախաձեռնող ոգին և ոչ էլ նրանց ընդունակութիւնները:

Մտաւոր զարգացմամբ աննախանձելի են, ստոր ձուշուց, թէև աւելի մօտ և երկաթուղիով կապուած Թիֆլիսի հետ: Սրա պատճառը, կարծեմ, նախ այն է, որ համեմատաբար տաք կլիմայի և հեշտաբեր աչգիների շնորհիւ Գանձակեցին փոքր ինչ ծոյ է և երկրորդ՝ ապրուստի միջակ միջոցներ ունենալով՝ ձուշուցու պէս ստիպուած չէ տարուայ մեծագոյն մասը ուրիշ քաղաքներ անցկացնել և վերադարձին բերել իւր հետ դրսի քաղաքակրթութիւնը: Նոյն իսկ քաղաքում մտաւոր անշարժութիւն է տիրում բացի աչգիները ուղղելու ջրի հերթի և այս պատճառով ծագած կռիւներից, ուրիշ գրեթէ ոչ մի խնդրի մասին չեն խմբուում և խօսում: Յրիտասարդութիւն իւր վարդազոյն իրէջալներով և աշխույժ գործունէութեամբ գոյութիւն չունի ոչ գիւղերում և ոչ նոյն իսկ քաղաքում:

Գրագէտ կանանց թիւը շատ փոքր է, իսկ տղամարդկանցը հասնում է մինչև 7%:

Բարոյականութեամբ նոյնպէս լաւ չեն, կրօնը, շնորհիւ տգէտ և մանաւանդ թերուս և թերահաւատ հոգևորականների, բաւականաչափ կորցրել է իւր նշանակութիւնը. ընկած կրօնական հաւատալիքներին չեն փոխարինել բարոյական սկզբունքները, և սրանք թէ կրօնական և թէ բարոյական սկզբունքներից զուրկ մնացած՝ արագութեամբ դիմում են դէպի ապակաւութիւն. պանդխտութիւնը, Բագուի շուալութիւնն ու զեղխութիւնը, ամառանոց եկողների շուալտութիւնը և այլն գալիս են շտապեցնելու այդ բարոյական անկումը: Քաղաքին և հանքային գործարաններին մօտիկ և առհասարակ մեծ գիւղերը բարոյապէս շատ ընկած են և տանջւում են վեներական ախտերով: Իսկ կենդրոններից հեռու գիւղերը՝ բարեբաղդաբար փոքր ինչ լաւ են:

Բ Ն Ա Կ Ա Ր Ա Ն.

Գանձակի գաւառը չունի իրեն առանձնապատուկ բնակարանի ձև, այստեղ կան թէ Դարբաղի, որ յատուկ են ամբողջ Ղարաբաղին և մանաւանդ Զանգեզուրի Ղափան մասին **), և թէ կանոնաւոր սե-

*) Антропологическія наблюденія на Кавказѣ. Тифлисъ.

**) Նկարագրութիւնը տես իմ «Զանգեզուրի գաւառ»-ում:

նեականերից բաղկացած բնակարաններ: Ընչպէս որ ազգագրական տեսակէտից չարժէ երկար կանգ առնել սրանց վրայ, միայն գաւառի կողմուրացի մասին տեղեկութիւն տալու համար կասեմ, որ քաղաքի և մանաւանդ հաճիքենդին մօտիկ գիւղերում, ինչպէս են Մռութ, Աղատ և այլն, որոնք նոյնպէս իբր մամրանոց են ծառայում, արդէն դարադամները վերանում են և կան 2—4 սենեակներից բաղկացած մաքուր և բաւական գեղեցիկ տներ. իսկ այս կենդրոններից աւելի հեռու գիւղերում, ինչպէս են Փիփ, Ղարադաղլու և այլն, ուր համեմատաբար քաղաքակրթութիւնը աւելի քիչ է թափանցել, դեռ ևս մեծ մասամբ դարադամներ են: Միայն պէտք է ասել, որ ամբողջ գաւառում այժմ այլևս դարադամ չեն կառուցանում, այլ՝ չքաղաքակրթութեամբ տեղերում վերանորոգում և պահպանում են, իսկ փոքր ինչ քաղաքակրթութեամբներում քանդում և նոր ձևին են կառուցանում և կտուրները կրմիրտրով ծածկում:

Կահաւորութիւնը ասիականի և եւրոպականի խառնուրդ է. կան աթոռներ, սեղան, բալլե կաշ և քաշ—կապերտներ և ներքնակներ ձգուած գետնին, որոնց վրայ նստում են ծալապատիկ:

Քաղաքում տների մեծագոյն մասը աղիւսաշէն է, մեծ մասամբ մի և երկու յարկանի: Ընդհանրապէս արտաքինի վրայ շատ քիչ ուշադրութիւն է դարձուած. նոյն իսկ ամենալաւ փողոցի վրայ գտնուած ահագին տները, արտաքուստ ոչ մի զարդարանք, ոչ մի գեղեցկութիւն չունին: Ներքուստ էլ այնքան չարմարութիւններ չեն ներկայացնում:

Կահաւորուած են մասամբ եւրոպական և մասամբ ասիական ձևով, իսկ մի քանի տներում կան նաև եւրոպական բաւական լաւ կահ կարասիք և թանգազին գորգեր:

Զ Դ Ե Ս Տ Ե Ւ Զ Ա Ր Դ

I. Կ ա ն ա ն ց

Զապիկ.—կարում են կարմիր շիւաբակից կամ կարմիր ալըշից, որի արշինը արժէ մօտ 20 կոպէկ: Իջնում է մինչև ոտները: Կուրծքը մէջտեղից բացուած է, և եզրերին սև քաշ (երկդ) կարած: Կըրծքի մասը կրկնակի է լինում, և կամ աւելի հասարակ կտորից աստառ ձգած, որ աւելի տաք պահէ: Թւեքերը միջակ լայնութեան են, և հասնում մինչև ձեռքի կոճիկները: Կոճակներ չունին, այլ վեր են քըշտում, մանաւանդ գործ անելիս:

Փոխան.—կարում են շիւաբակից, միտկալից, շիւալից և այլն: